

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Nyelvrokonságunk felismerésének útvesztői*

11. Kétségtelen, hogy a parakomparativistáknak „jól jött” egyes finn és észti kutatók látványos elszakadása a többé-kevésbé egységesnek mondható finnugor (uráli) nyelvészettől. Elsősorban KALEVI WIIK, AGO KÜNNAP, KYÖSTI JULKU és mások meglepő párfordulására kell gondolnunk: arra, hogy e kutatók – egyszerűen fogalmazva – átértelmezték a finnugor nyelvrokonságot, és egy jóval tágabb földrajzi régióban vélik megtalálni az őshazát és az alapnyelvet (I. RÉDEI 1998: 119–122, HONTI 2010: 238–256).

Nem kétséges, hogy nálunk a sumer nyelv volt a fénypont a parakomparativisták szemében a valamelyest szerényebb helyet elfoglaló törökségi nyelvek mellett. De voltak (és vannak) még külhoni nyelvészek, akik egyéb (már említett) nyelveket is összehasonlítottak a magyarral, legalábbis szavak szintjén. Így például W. SCHOTT (a Magyar Tudós Társaság külső tagja), aki mellesleg magyarul is tudott. A magyar nyelv szerinte török, mongol, mandzsu, tunguz, jakut, kínai, japán alapú, de elfogadja a finnugor eredetet is. Elemzett még egyéb nyelveket is, de később egyre inkább a finnugor elmélet felé kezdett fordulni (SCHOTT 1856: 7, 10, 29).

Az Angol Antropológiai Intézet alelnöke, HYDE CLARKE (1877) valószínűsíti ugyan a magyar nyelv sumer eredetét, de nem tekinti annyira meggyőzőnek, mint a keleti, közelebbiről a Himalája-környéki nyelvekkel való rokonságot, ő mindenképp felett a m a g a r nyelvet vallja a rokonság szempontjából kiinduló alapnak. Ugyanakkor összeveti a magyar nyelvet a burmai, a kita-perui, az etruszk, a frig, a grúz, az ajmara, a kecsua, a maja (a jukatani), a cserkesz nyelvvel és lehetségesnek tartja a „Himalayo–Ugrian” nyelvek és egyes afrikai (pl. a gaboni) nyelvek közötti rokonságot. 1890-ben ismét felszínre került a dravida–finnugor (de különösen a dravida–magyar) nyelvek rokonsága SCHLAGINTWEIT (1890) elméletében. H. BRUNNHOFER, a jeles Rigvéda-kutató (1910: 65–66) úgy véli, hogy a Rigvédában szereplő Uguna népnévben a magyarok ősatyjait (Urväter) ismerhetjük fel. Továbbá: a homéroszi Iliászban a turáni népeket mint ’kancafejűket’ (*Ηιππομολγοι*) látjuk.

OTTO SCHRADER (1925) kétségtelennek tartja a dravida–finnugor rokonságot. H. WINKLER (1909) japán–finn–magyar szóegyezésekre hívta fel a figyelmet. Hazai nyelvészdőink is számoltak a japán nyelvi rokonsággal. Ezek között még nem is olyan régen valamiképpen (talán módszerében?) kiemelkedik KAZÁR LAJOS (1967), noha nem fogadhatók el állításai. Aki azonban igazán távoli régióba vezérli a turániakat (persze a magyarokkal együtt), PORTO-SEGURO volt (1876). Ez a távoli világ Brazília, s a nyelvhasznításba bevont nyelv, amely szintén agglutináló, az amazóniai tupi (tupi–karib). Sok egyéb nyelv mellett állást foglalt a szerinte szkíta eredetű egyiptomival való rokonság mellett is.

A hettiták sem maradtak érintetlenül. A. CAMPBELL (1912) szerint az I. Sargon által legyőzött hettiták a Kaukázusba szorultak vissza, és a magyarok e hettiták leszármazottai. Honti a dilettánsokat csoportokba rendezi (ha lehet itt rendezésről beszélni). Kiemeli, vannak olyanok is, akik valamilyen (tudományos) területen sikeresen tevékenykedtek, de

*A tanulmány első részét l. Magyar Nyelv 110. 2014: 216–229.

„pályát tévesztve” átruccantak az őstörténeti és a nyelvészeti mezőkre, ám itt hajmeresztő fantazmagóriák szövevényeibe bonyolódtak, láthatóan élvezettel (HONTI 2012: 79). Nem kívánom részletezni, de ilyen volt egykor Cserép dr. is, aki kiváló klasszika-filológus volt, viszont elképesztő magyar eredettörténeti könyveket írt (pl. Nagy Sándor a „Matyó Magyarság királya”, CSERÉP 1937; I. még HEGEDŰS 2003: 135). Ilyen „kutatókból” több is látóköriünkbe került, de felesleges részletekbe szédülnünk, mert akkor elkerülhetetlenül említést érdemelne az angol nyelvi lepel mögött meglapuló magyar Uxbond (1928), aki a magyar nyelvet rokonsági kapcsolatba hozza a munda és a maori nyelvekkel. Ne is kérdezzük, ugyan mi közünk lehetne a khmer típusú, de méginkább a maori (típusú) nyelvhez, mikor még a megszokott, elvárt vagy elvárható dicsőséget sem nyújtja ez a vélt (kiizzadott?) nyelvi rokonság.

12. Innen és ezek után felmerül az a gyanú, hogy a magyar nyelv és a nép eredetét nagyjából (vagy sokkal inkább?) az a sűrű őshomály burkolja be, mint a baszkét, a grúzét, az etruszkét, a pelazgét, és bizonyos indián és egyéb nyelvekét. Ez a titokzatos eredet – úgy tűnik – állandóan felfedezői izgalomban tartja mind a külföldi, mind a hazai érdeklődő parakomparavistákat. 1998-ban (!) jelent meg J. XUEYUAN ZHU dolgozata, amely a magyarok távol-keleti viselt dolgaival foglalkozik. Dióhéjba sűrítve arról van szó, hogy a mogherekre (a magyarok őseire) Koreában (!) egy kínai hadvezér döntő vereséget mért Kr. u. 668-ban, és ezt követően őseink elhagyták „szülőföldjüket”, és nyugat felé haladva kétszáz év múlva beléptek a Kárpát-medencébe. Közben mogher (magyar), kínai, mongol, mandzsu, tunguz szószármaztatások körítik ezt a fantasztikus népi életutat.

Nem kell szemérmeskednünk, még a jeles külhoni nyelvészeknek is voltak parakomparatív melléfogásaik mind a 19., mind a 20. században. A méltán neves FRANZ BOPP akadémiai felolvasásaiban az indogermán nyelvrokonságot kiterjesztette a maláj–polinéz, mi több, a kaukázusi nyelvekre, de főként a grúz nyelvre (BOPP 1840–1848: 235–311, 311–397, 397–479). Az ugyancsak jőnevű GABELENTZ is elkövetett egy-két hibát. Egyebek közt úgy tartotta, hogy az urál-altajiak és a malájok között nyelvi rokon vonások sejlének fel, s leginkább a magyar határozott névelő érintett e tekintetben. Továbbá úgy véli, hogy az urál-altajai nyelvek bizonyos szerkezeti szempontból rokonságot mutatnak az ősendogermánnal, miként a sémi és a maláj nyelvek is. Még meglepőbb ez a megállapítása: „Így a magyar konjugáció és maga a dél-amerikai yunga nyelv is a névmási elemek tekintetében fehéző hasonlóságot mutat az indogermánnal” (GABELENTZ 1901: 153, 415–416). Egy nyelvész kutatónő, L. HOMBURGER feltételez egy „Sindo-African” nyelvrokonságot. Szerinte idetartoznak az egyiptomi, a dravida, a negro-afrikai és a kusita nyelvek (MENGES 1964: 83). Ide illeszkedik MENGESnek az az igencsak meglepő elgondolása, miszerint a Hindukus hegység volt az a térség, ahol a proto-dravida nyelv kapcsolatba került egyes urál-altajai nyelvekkel még a hódító indogermán népek megérkezése előtt (MENGES 1964: 99). Korábban már céloztunk arra, hogy I. FESSLER is említte ezt a hegységet, amelyen dél felől haladva átvergődtek őseink, ámde itt sem „proto-dravidákkal”, sem indogermánokkal nem találkoztak. Menges egy későbbi munkájában alaposan összekuszálja az addig már többé-kevésbé kialakult finn–magyar szószármaztatásokat. Egyebek közt úgy véli, hogy a magyar *sárga* japán eredetű, továbbá az ómagyar *d’ümölc* óskoreai és japán származású, sőt a *gyűrű* származásilag összefügg a dravida (tamil, kannada, konda, kota) elemekkel, és hogy a magyar *ne, nem* ősi indogermán származású. Még különösebb az

a feltevése, hogy a magyar *nyúl* kapcsolatba hozható a maja *tul* szóval, amely összefüggésben állhat egy altaji etimonnal, a mongol *taulaj* szóval (MENGES 1975: 20, 43, 62, 89, 90).

RAMSTEDT, a modern mongol nyelvészet megalapozója 1957-es munkájában a mongol nyelven kívül foglalkozik a koreai, a török, a mandzsu, a tunguz, a japán, az ajnu nyelvvel, és szerinte e nyelvek az altaji nyelvek körét alkotják. Számos magyar szót is összevet ezen a nyelvekbeliekkel, mint *gyermek, kölök, tavasz, nyár, kemence* stb. (RAMSTEDT 1957: 72, 74–75, 108). Külön érdekesség, ahogy Ramstedt a magyar *szám* szót elemzi: szerinte ez a szó genetikailag a mongol *sana* 'gondolkodni', a török *san* 'számolás, szám' és a koreai *san* ugyancsak 'számolás, szám' szavakkal rokon, de valamiképpen illeszkedik a görög *σάμμις* kb. 'pénztáros' szóhoz is (RAMSTEDT 1957: 72). A 20. században a koreai nyelv egyfajta reneszánszot ünnepelt. Így például 1966-ban A. ECKHARDT (1966: 37) azt állította, hogy a koreai nyelvben több indogermán szó is fellelhető, ilyen pl. a *ka* 'go', német *gehen* stb.

Bár már régen átkelt az óceánon a magyar nyelv (más nyelvekkel egyetemben) PORTO SEGURO (1876) „kutatásai” alapján Amazóniába, mint az agglutináló tupi nyelv. Viszont OTTO J. VON SADOVSZKY (1996) Kaliforniába vezérli az ugor, főleg az obi-ugor népeket, nyelveket (l. RÉDEI 1998: 124–126).

Feltehetően jól érzékelhető, milyen elsöprő erejű volt számos külhoni nyelvész, vagy magát akként értékelő kutató megnyilatkozása a magyar nyelv eredete, rokonsága kapcsán. Mindez közvetlen vagy áttételes formában még ma is virulensen él és hat nagyrészt azért, mert évszázadokon át a külföld nem tudott mit kezdeni nyelvünkkel, éppúgy mint a baszk, etruszk stb. nyelvvel. A 18–20. században sokan (pl. HUMBOLDT) megpróbálták feltörni a baszk diót – sikertelenül. Legutóbb (talán) KUR GÉZA írt (Amerikában 1952-ben megjelent munkájában) az etruszk–magyar nyelvrokonságról. Ki tudja, nem ő volt-e az, aki majd valamilyen kiismerhetetlen módon útra indít néhány olasz nyelvészt, akiket megragadott ez a szokatlan elgondolás az etruszk nyelv rokonítása kapcsán?

A 21. században (2003-ban) abban a váratlan és példátlan tisztességben részesültünk, hogy egy olasz nyelvész – történeti síkon – nem rokonságot, hanem egyenesen a z o n o s s á g o t „fedezett fel” a magyar és az etruszk nyelv között (ALINEI, Etrusco: una forma arcaica di ungherese). ALINEI különös nyelvhasznításáról éppen az olasz DANILO GHENO írt kritikái ismertetést. A többi olasz nyelvészről ne is essék szó (vö. HONTI 2012: 152, 159). Megemlíthetjük, hogy az utóbbi kb. másfélszáz évben többen is megkíséreltek etruszk–magyar nyelvrokonságról értekezni (vö. HONTI 2012: 184–187).

Arra már nincs lehetőségünk, hogy tovább részletezzük a hazai (és külhoni) parakomparatív nézeteket, viszont adhatunk egy érdekes „tippet”: az újguineai tuna nyelvben van egy magyar nyelvi szempontból érdekes megfelelés szószinten és grammatikailag is: *a tutana* 'az ember'. Számnevek után a *tutana* 'ember' változatlan marad, azaz nem kerül többes számba, ugyanis 'a két ember' *a ura tutana*, 'a három ember' *a utul tutana* (CAPPELL 1969: 44); tehát két hasonlóság is van: a névelő teljes mértékben hasonlít a magyarra, ugyanakkor szintaktikailag is van hasonlóság. Különben már SYLVESTER JÁNOS is kiemelte 1539-ben ezt az akkor ismert európai nyelvekétől eltérő magyar nyelvi jelenséget, főleg latin és német vonatkozásban.

13. Kétségtelen, hogy – mondjuk – az „objektív” nyelvhasznítás, vagy pontosabban: nyelvrokonítás nem könnyű szellemi kaland, mivel bizonyos kritériumoknak meg kell felelni, például ismerni kell, „illik”, az adott nyelv(ek)ben az időben lefutott tendenciáit,

okait (ha lehet), a menetét, bizonyos hangtani törvényeket vagy szabályokat (lehetőleg a szabályosnak mondottakat), az esetleges kivételeket és még sok egyebet is (például az illető nyelveket beszélők történelmét, kultúráját, amely egyfajta keretet ad vagy szab a változásoknak). Mindez holmi banalitásnak tűnik, de nem az. Vegyünk egy nem akármilyen szót: *Isten*. A 16. században CALEPINUS (1585) ezt a szót a görög nyelvből magyarázza, de kijelenti, hogy ennek a szónak négy betűből kell állnia, így a helyes alak *ισεν* (pl. *Deus*, *Gott* stb.). FISCHER (l. 133–134) viszont már kijelenti, hogy *Isten* (*Ischten*) a perzsa *Jisdan* szóból ered, mert ez a neve a jó istenségnek („der name der guten Gottheit”). RAMSTEDT viszont így etimologizál: a koreai *aza*, *azä* kb. ’nagybácsi’ > ótörök *eč* ’atya’ + *ten* > magyar *Isten* (RAMSTEDT 1949: 16). CZUCZOR – FOGARASI szerint (3: 137) talán a magyar *ős* + *tön* vagy *-dön*, de végül is ez a valószínű: *ős-tő*, *ős-tön*, *is-ten* > *Isten*. (A kérdéshez l. HONTI 2012: 160–161.) RÓNA-TAS (1996: 159) viszont így látja az *Isten* szó keletkezését: a hatti *Estan* már a hetitában *Istanu* ’Nap, napisten’ alakban jelenik meg, és feltehetően ez a szó kaukázusi és kazár közvetítéssel kerülhetett a magyarokhoz. A TESz. a bizonytalan eredetű szavak közé sorolja; lehet *ős*, *is* + *t* és *-en* (vö. pl. *nőstény*), s jelentése ’atyácska’. RÉDEI (2002: 282–289) a perzsa (iráni) eredet mellett áll ki: az *Isten* a középiráni *istän* szóból ered, vagyis hajdan FISCHER már helyesen ítélte meg a magyar *Isten* szó eredetét.

14. Befejezésül: még sokkal több nevet, „elméletet”, fantáziálást lehetne, lehetett volna felsorakoztatni, de talán ennyi is elég annak bizonyítására, hogy az eltorzított, eltorzult nyelvrokoniási „elméletek” eredője, oka nem valamiféle mentális szint alacsony voltát jelzi, nem a jó és a rossz küzdelmét vetíti elénk, hanem jól kivehetően történelmünk igen gyakran szerfelett negatív vonulatait reprezentálja. Így jellemző, hogy a finn és a finnugor nyelvekhez fűződő rokonságunkat nem mi, hanem külhoni tudósok fedezték fel.

Továbbá: ugyancsak nem mi „fedeztük fel” a sokkal előkelőbbnek tűnő sumer és egyéb nyelvrokonságot, hanem a szerencsésebb hátterű külföldi nyelvészek: szinte tálcán kínálták fel nekünk ezt a nyelvészeti „dicsőséget”. Nem 60, hanem több mint 210 nyelvet. Mindezzel mi megpróbáltuk hatványozni ázsiónkat: így például már úrbéli lényekként jöttünk a Földre (l. RÉDEI 1998: 55–56). Nem mintha más népek szerényebbek lennének. Az afrikai dagon törzs tagjai azt állítják, hogy elődeik a Szíriuszról (annak egy láthatatlan testvéréről) kerültek a Földre. A kapon (Amazónia) bennszülöttek az ég népének tekintik magukat. Persze közelebbi népek is „fényesítik” múltjukat, sokszor meglehetősen mértéktelenül. Nekünk nehezebb, keservesen kanyargósabb történelem jutott osztályrészül, és még a jelenünkben is vannak különleges gondjaink. Mindez többszörös áttételen át a nálunk föllelhető nyelvrokoniási nézetekben is gyakran érzékelhető.

Egyébként a téves nyelvhasználati technikákra, felfogásokra, téveszmékre a talán szelídebb és alkalmilag odaillőbb *parakomparatív* terminust használtam a *dilettáns* helyett. Ugyanis miért lenne dilettáns, mondjuk, OTROKOCSI FÓRIS FERENC? Pedig valójában az volt. Ámde ő belesimult kora nyelvészeti elemzési szokásaiba, így ez a jelző nem illene hozzá.

A tudomány azonban ma már más úton halad, és aki nem követi azt az utat, nagy valószínűséggel eltéved. A tények, tudjuk, makacs dolgok. Aki nem a tudomány tényeit veszi alapul, annak a nevét nem vésik fel a tudomány kőtábláira. De semmiképpen sem becsülhetjük le önmagunkat és történelmünket képtelen nézetek kiagyaltásával.

Hivatkozott irodalom

- ABEL-RÉMUSAT, M. 1820. *Reserches sur les langues Tartares ou Mémoires sur différentes points de la grammaire de la littérature des Mandchous, des Mongols, des Ouigours et les Tibétains*. Paris.
- ALINEI, MARIO 2003. *Etrusco: Una forma arcaica di ungherese*. Il Mulino, Bologna.
- AVENTINUS, JOANNES 1544. *Annalium Boiorum libri Septem*. Ingolstadii.
- BALÁZS JÁNOS 1961. *Finnisch-ugrisches Treffen bei Melanchton. Sonderdruck aus Ural-Altäische Jahrbücher*. Band 33. Verlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- BARÁTH TIBOR 1997. *A magyar népek őstörténete*. Somogyi Zoltán, Franklin Park.
- BÁRCZI GÉZA 1975. *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BENFEY, THEODOR 1869. *Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland seit dem Anfange des 19. Jahrhunderts mit einem Rückblick auf die früheren Zeiten*. J. G. Kotta, München.
- BENKŐ JÓZSEF 1792. *A magyar és Török Nyelv mely kevesel edgyezzen ... Kézirat, Közép-Ajta*.
- BENKŐ LORÁND 1960. *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND szerk. 1967–1976. *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára* 1–3. Akadémiai Kiadó, Budapest. = TESz.
- BERECZKI GÁBOR 2010. Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában. In: HONTI főszerk. 2010b: 33–47.
- BIBLIANDER, TH. 1548. *De ratione commmi omnium linguarum et litterarum commentarius*. Christoph Froschauer, Tiguri (= Zürich).
- BOEMUS, J. 1582. *Mores, leges et ritvs omnium Gentium per I. Boemum Aubanum, Teutonicum ex multis clarissimis rerum scriptoribus collecti*. Tornaesimum, Lugduni.
- Bonfini, Antonio /1995. *A magyar történelem tizedei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BOPP, FRANZ 1824–1854/1972. *Kleine Schriften zur vergleichenden Sprachwissenschaft*. Band 5. Zentralantiquariat der DDR, Leipzig.
- BORST, ARNO 1957–1963. *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*. 1–4. Anton, Hirsemann, Stuttgart.
- BOUDA, KARL 1953. *Dravidisch und Uralaltaisch*. Ural-Altäische Jahrbücher 25: 161–173.
- Bowring, John 1830. *Poetry of the Magyars*. London.
- BRUNNHOFER, HERMAN 1910. *Arische Urzeit. Forschungen auf dem Gebiete des ältesten Vorder- und Zentralasiens nebst Osteuropa*. Franke, Bern.
- BUSCH, MORITZ 1859. *Die Urgeschichte des Orients bis zu den medischen Kriegen* 1–3. Zweite Auflage. Leipzig.
- CALDWELL, ROBERT 1856. *A comparative grammar of the Dravidian or South-Indian Family of languages*. Harrison, London.
- CALEPINUS, AMBROSIUS 1585. *Dictionarivm decem lingvarvm*. Lvgdvni.
- CAMPBELL, A. 1912. *The Hettites and their Inscriptions*. London.
- CAPPELL, A. 1969. *A Survey of New Guinean Languages*. Sidney University Press, Sidney.
- CASSEL, S. 1848. *Magyarische Alterthümer*. Berlin.
- CSERÉP JÓZSEF 1937. *Világhírű Nagy Sándor a Matyó-Magyarország királya volt*. Nyiregyháza.
- DOMOKOS PÉTER 1998. *Szkitiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének viszhangja irodalmunkban*. 2. átdolgozott kiadás. Universitas Kiadó, Budapest.
- ECKHARDT, A. 1963. *The Korean Language*. Edited by the Korean National Commission for UNESCO, Seoul.
- ENGEL, JOHANN CHRISTIAN VON 1813. *Geschichte des Ungrischen Reichs*. Erster Theil neu übersehen und verbessert. Wien.

- FEHÉR ISTVÁN 1938. *Engwer; Saecel Kontinentális angolszász hangtan, nyelvtan, olvasókönyv*. Budapest.
- FESSLER, J. A. 1915. *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*. Erster Theil. Leipzig.
- FISCHER, JOHANN EBERHARD 1768. *Sibirische Geschichte von der Entdeckung Sibiriens bis auf die Eroberung dieses Lands durch die Russische Waffen*. Erster Theil. St. Petersburg.
- FISCHER, JOHANN EBERHARD 1770. *Quaestiones Petropolitanae*. Edidit Avg. Ludovicus Schloezer. Gottinga & Gotha.
- FOYTA ISTVÁN 1961. *Honnan származunk, mit adtunk a világnak, kik a rokonaink?* Tanulmány. Kiss Sándor, Buenos Aires.
- FRUCK, LUDOVICUS 1528. *Teütsch Formulari wie man in gerichtssachen vnd andern handlen, vnd geschefften, brieffe, verschreybung, vnd instrumēt stellen mag, nicht allayn dienstlich, besonder ser nützlich ... Wie man allen Stenden geistlichen vñ weltlichñ schreibē sol*. Johañs Singriener, zu Wienn.
- GABELENTZ, GEORG VON DER 1901. *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgabe, Methoden und bisherige Ergebnisse*. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Chr. Herm. Tauchnitz. Leipzig.
- Gesner, Conrad 1555. *Mithridates. De differentis lingvarvm...* Tiguri.
- GHENO, DANILO 2004. A magyar lenne a mai etruszk? (Mario Alinei könyvéről.) *Magyar Nyelv* 100: 490–498.
- GO SZTONY, COLOMAN-GABRIEL 1975. *Dictionaire d'étymologie Sumerienne et grammaire comparée*. Éditions E. de Boccard, Paris.
- GUICHARD, ETIENNE 1606. *L'harmonie étymologique des Langues*. Paris.
- GYARMATHI SÁMUEL 1794. *Okoskodva tanító Magyar nyelvemester*. Kolosvárott.
- GYARMATHI SÁMUEL 1799/1968. *Affinitas Lingvae Hvngaricae cvm lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata...* Indiana University – Mouton et Co., Bloomington – The Hague.
- HEGEDŰS JÓZSEF 1959. A török–magyar nyelvrokonság korai cáfolatáról. *Magyar Nyelv* 55: 107–110.
- HEGEDŰS JÓZSEF 1966. *A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HEGEDŰS JÓZSEF 1992. A Tröster legendáról. *Magyar Nyelv* 85: 329–340.
- HEGEDŰS JÓZSEF 1995. I. A. Fessler és a magyar nyelv rokonsága. *Magyar Nyelv* 92: 156–162.
- HEGEDŰS JÓZSEF 1999–2001. *The Unique Structure of the Hungarian Language (as seen by foreign scholars)*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 20: 15–21.
- HEGEDŰS JÓZSEF 2003. *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HEGEDŰS JÓZSEF 2004. Leibniz és a finnugorság. *Magyar Nyelv* 100: 385–395.
- HERVAS Y PANDURO 1802. *Catalogo de las lenguas 3 (Lenguas y naciones Europeas)*. Madrid.
- HONTI LÁSZLÓ 2010. Anyanyelvünk rokonságáról. In: HONTI főszerk. 2010b: 165–270.
- HONTI LÁSZLÓ 2012. *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ főszerk. 2010a. *Anyanyelvünk rokonságáról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ főszerk. 2010b. *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Második, bővített kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Horn, G. 1652. *De Originibus Americanis Libri Qvatvor*. Hagae Comitiss...
- HUNFALVY PÁL 1856. *A dakota nyelv*. Landerer és Heckenast, Pest.
- Irenicus, Fr. 1518. *Germaniae Exegeseos Volumina Dvodecim*. (Sine loco.)
- IVÁNKA, ENDRE VON 1954. *Europa im XI Jahrhundert von Byzantinern gesehen*. Verlag Styria, Graz–Wien–Köln.
- JÖCHER, CHR. GOTTLIEB 1750. *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Zweiter Theil. Leipzig.

- Justa Doctissimo, Ornatissimo Viro, Dn. Stephano K. Sixovio Vngaro. Wittenbergae 1588.
- KÁLLAY FERENC 1844. *Finn–magyar nyelv*. Landerer és Heckenast, Pest.
- KÁLLAY FERENC 1861. *A pogány magyarok vallása. Mythologiai pályamunka*. Lauffer és Stolp, Pest.
- KATONA ISTVÁN 1941. *O-héber gyökszavak a magyar nyelvben*. Budapest.
- KAZÁR LAJOS 1997. *Are Japanese and Hungarian related? Sind Japanisch und Ungarisch related? A japán és a magyar nyelv rokonok?* Daruszeg Könyvek, Budapest.
- KLAPROTH, JULIUS 1831. *Asia Polyglotta*. Zweite Auflage. Paris.
- KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY 1655. *Hungaria Illustrata...* Joannes Waesberg, Utrecht.
- KOVÁCS V. SÁNDOR 1971. *Magyar humanisták levelei. XV–XVI. század*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KOVÁCSÓCZY ÁDÁM 1823. Mi az oka, hogy a' külföldiek, és Hazánkban lakó Idegenek többnyire balúl ítélnek a Magyar Nemzetről. *Tudományos Gyűjtemény*, 1923. 2/9: 62–77.
- KRANTZIUS, A. 1580. *Wandalia. De Wandalorum vera origine...* Francofvrti.
- KUR GÉZA 1962. *Etrusk–magyar rokonság*. Ohio, Warren.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm 1692. *Sämtliche Schrifte und Briefe*. Herausgegeben von der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Achter Band. Akademie Verlag, Berlin.
- Leibniz, G. W. 1765/1930. *Újabb vizsgálódások az emberi értelemről*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Lenormant, François 1874. *La Magie chez les Chaldéens et les origines Accadiennes*. Maissonneuve, Paris.
- Lisznyai, Paulus 1693. *Origo Gentium et Regnorum Post-Diluvionorum*. Debrecini.
- Martini, Matthias 1655. *Lexicon Philologicum*. Frakfvrti ad Moenvm.
- MELICH JÁNOS 1895. Tröster János. *Nyelvtudományi Közlemények* 25: 127–128.
- MELICH JÁNOS 1912. *Calepinus latin–magyar szótára 1585-ből*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- MENGES, KARL H. 1964. *Altajisch und Dravidisch*. Orbis 13: 66–103.
- MENGES, KARL H. 1975. *Altajische Studien. Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*. Kommissionsverlag Franz Steiner GMBH, Wiesbaden.
- Mesgnien, Franciscus 1680. *Thesaurus Linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae institutiones; seu Grammatica turcica, etc.* Vindobonae (Bécs).
- Miechow, Matthias de 1517. *Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europaeana...* Kraków.
- MILLER, R. A. 1971. *Japanese and the other Altaic languages*. The University of Chicago Press, Chicago.
- MÜLLER, MAX 1854. = BUNSEN, CHR CH. JOSIAS 1854. *Outlines of the Philosophy of Universal History, applied to Languages and Religion* 1. London. 263–484.
- MÜNSTER (MUNSTER), SEBASTIAN 1544. *Cosmographia. Beschreibung aller lender*. Basel.
- OBERMÜLLER, W. 1871. *Zur Abstammung der Magyaren. Mitteilungen der kais. und könig. geographischen Gesellschaft in Wien* 14. Wien.
- OPPERT, JULES 1859. *Expédition scientifique en Mésopotamie exécuté par ordre de 1851 à 1854*. 2. Paris.
- OTROKOCSI FÓRIS FERENC 1693. *Origines Hungaricae...* Franequerae.
- PALLAS, P. S. 1786. *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*. St. Petersburg.
- PALLAS, P. S. 1787. *Сравнительные словари всех языков и наречий, собранные десницею всевысочайшей особы*. St. Petersburg.
- PODESTA, JOANNES 1677. *Dissertatio Academica continens specimen triennalis profectus in lingvis Orientalibus, Arabica nempe, Persica, et Turcica...* Viennae.
- PORTO-SEGURÓ, VICOMTE DE 1876. *L'origine touranienne des Américains Tupis-Caribes et des anciens Egyptiens indiquié principalement par la philologie comparée...* Vienne.
- RAMSTEDT, G. J. 1949. *Studien in Korean Etymologie*. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 95. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.

- RAMSTEDT, G. J. 1957. *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft. I. Lautlehre. Bearbeitet und herausgegeben von Pentti Aalto. Mémoires de la Société Finno-ougrienne 104/1. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.*
- RANSANUS, PETRUS /1999. *A magyarok történetének rövid foglalata.* Osiris Kiadó, Budapest.
- RÉDEI KÁROLY 1998. *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája.* Balassi Kiadó, Budapest.
- RÉDEI KÁROLY 2002. *Isten szavunk eredete.* In: *Ausgewählte Schriften von Károly Rédei. Hergestellt für Károly Rédei zum 70. Geburtstag. / Rédei Károly válogatott írásai. Készült Rédei Károly 70. születésnapja alkalmából.* ELTE BTK Finnugor Tanszék, Budapest. 282–288.
- RÉDEI KÁROLY 2003. *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája.* Második, bővített kiadás. Balassi Kiadó, Budapest.
- RÓNA-TAS ANDRÁS 1996. *A honfoglaló magyar nép.* Balassi Kiadó, Budapest
- RUDBECK, OLF 1675. *Atland Eller Manheim – Vera Japheti posteriorum sedes ac patria.* Upsalae.
- SADOVSZKY, OTTO J. VON 1996. *The Discovery of California. A Cal-Ugrian Comparative Study.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SAJNOVICS, JOANNIS 1770. *Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse.* Hafniae.
- SALMASIUS, CLAUDIUS 1643. *De hellenistica commentarius.* Lugduni Batavorum.
- SCALIGER, IULIUS CAESAR 1576. *Exotericarum Exercitationvm 1–15.* Francofvrti .
- SCHLAGINTWEIT, EMIL 1890. *Indien in Wort und Bild.* Erster Band. Leipzig.
- SCHOTT, WILHELM 1856. *Über die sogenannten indochinesischen Sprachen insbesondere das Siamische.* Berlin.
- SCHÖDEL, MARTINUS 1629. *Cum Deo Disquisitio de Regno Hungariae...* Argentorati.
- SCHRADER, OTTO 1925. *Dravidisch und Uralisch.* Leipzig.
- SETÄLÄ, EMIL NESTOR 1892. *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan.* Suomi 3/5: 181–350.
- STIPA, GÜNTER JOHANNES 1990. *Finnisch-ugrische Sprachforschung.* Mémoires de la Société Finno-ougrienne 206, Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- SYLVESTER, JOHANNES 1539. *Grammatica Hungarolatina in usum puerorum recens scripta Joanno Sylvestro Pannonio autore.* Neanensi.
- STRAHLENBERG, PHILIPP JOHANN VON 1730. *Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia.* Stockholm.
- STRAHLENBERG, PHILIPP JOHANN VON 1757. *Description historique de l'Empire Russien 1–2.* Amsterdam.
- SZAKÁLY FERENC 1990. *Virágkor és hanyatlás 1440–1711.* Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- SZAMOTA ISTVÁN 1891. *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten.* Franklin Társulat, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1968. *Milyen nyelvtant irt valójában Sylvester János?* JATE, Szeged.
- SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1604. *Dictionarivm Latinovngaricvm.* Noribergae.
- SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1610. *Novae grammaticae Vngaricae succinta methodo comprehensae, et perspicuis exemplis illustratae 1–2.* Typis Thomae Valeriani, Hanoviae.
- SZINNYEI JÓZSEF 1879. Révai magyar–ugor nyelvhasonlítása. *Nyelvtudományi Közlemények 15:* 248–286.
- TESz. = BENKŐ LORÁND szerk. 1967–1976.
- TRÖSTER, JOHANNES 1666. *Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen...* Nürnberg.
- TYLER, S. A. 1968. *Dravidian und Uralian: the lexical evidence.* Language 44: 798–812.
- TSCHIZEWSKIJ, DMITRIJ 1969. *Die Nestor Kronik. Eingeleitet und kommentiert von Dmitrij Tschizewskij.* Harrassovitz, Wiesbaden.

- UXBOND, F. A. 1928. *Munda–Magyar–Maori. An Indian Link between the Antipodes. New Tracks of Hungarian Origins.* London.
- VÉRTES O. ANDRÁS 1991. Guichard magyar etimológiái (1606). *Magyar Nyelv* 87: 492–495.
- VÉRTES O. ANDRÁS 1962. Comenius a magyar és a finn nyelv egy közös sajátosságáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 53: 290–291.
- VÉRTES O. ANDRÁS 1963. XVII. századi közlés a Volga menti magyarokról. *Nyelvtudományi Közlemények* 65: 411–412.
- VÉRTES O. AUGUSZTA 1938. *A finnugorság felfedezése a francia irodalomban.* Kókai Lajos, Budapest.
- WINKLER, HEINRICH 1909. *Der uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische.* F. Dümmler, Berlin.

† HEGEDŰS JÓZSEF

SZEMLE

Tolcsvai Nagy Gábor, *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*

Osiris Kiadó, Budapest, 392 lap

TOLCSVAI NAGY GÁBOR vaskos monográfiája rövid időn belül immár a második hazai szakkönyv, amely bevezetést nyújt korunk nyelvtudományának egyik legdinamikusabban fejlődő diszciplínájába, a kognitív szemléletű nyelvelméletbe. Az első bevezető célzatú könyv 2010-ben jelent meg a legnevesebb hazai metaforakutató, KÖVECSES ZOLTÁN és szerzőtársa, BENCZES RÉKA tollából, *Kognitív nyelvészet* címmel. Azonnal felvetődik a kérdés, vajon miért lehet szükség egy kis közép-európai ország nyelvészeti szakirodalmában azonos tudományterületet átfogóan ismertető, ilyen rövid időn belül megjelenő, két koncepciózus szakkönyvre. A kérdésre a válasz abban rejlik, hogy a két összefoglaló jellegű könyv profilja, hasznossága és felhasználhatóságának skópusza nem egyezik meg egymással. Míg KÖVECSES és BENCZES könyve valóban úttörő szerepű volt, hiszen az volt az első átfogó jellegű tárgyalása ennek a nem hosszú múlttal rendelkező tudományterületnek, addig a három évvel később megjelenő TOLCSVAI NAGY munkája, melynek terjedelme csaknem duplája az előző műnek, profiljában és funkciójában egyaránt eltér attól (mindamellettt hogy, persze, a két könyv tematikájában, témaköreiben, természetükből adódóan jelentős arányú a hasonlóság). Egyrészt a jelen ismertetés tárgyát képező szakkönyv mélyebb szintű áttekintést nyújt, és beágyazottabb módon tárgyalja a kognitív nyelvészet diszciplínájának fejlődéstörténetét a nyelvtudomány és a hozzá funkcionálisan kötődő társtudományok története szempontjából. Másrészt pedig markánsabban kötődik a hazai nyelvelméleti szakirodalom kurrens irányzataihoz, részletesebb és rendszerezettebb, átfogóbb ismereteket fed fel a magyar nyelv természetéről a profiljából szervesen adódó releváns nyelvi szintek összességére vonatkozóan, a morfológiától a szintaxison és a szemantikán keresztül a nyelvészeti pragmatikáig valamint a funkcionális, kognitivisták szemléletű szövegtanig, folyamatosan kiemelve, hogy a kognitivisták nyelvészeti szemléletben nem érvényesül, mert nem is érvényesülhet a szintaxis primátusa a többi nyelvi reprezentációs szinttel szemben, mivel a nyelv a korábbi nyelvelméletekben azonosított szintek szoros együttműködésében, korszerűen kifejezve,